

τραυματικές εμπειρίες του Ελληνισμού στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Μάλιστα σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να πει κανείς ότι ήταν μετώπη μέσα στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, αλλά αντίθετα πως ήταν το σταθμισμένο αποτέλεσμα μιας μακράς αλυσίδας προηγούμενων διακρατικών ζυμώσεων και πράξεων που είχαν εντάξει το στίγμα της χώρας μέσα στη σφαίρα ενδιαφερόντων της Μεγάλης Βρετανίας, και κατ' επέκταση όλων των δυνάμεων που μάχονταν έμμεσα ή άμεσα τον Άξονα. Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί επίσης και ο ρόλος της προσωπικής παραμέτρου στη λήψη της αρνητικής απόφασης απέναντι στους Ιταλούς, που δεν ήταν άλλη από το φόβο του Μεταξά πως θα ανατρεπόταν από τους Βρετανούς με τον έναν ή τον άλλο τρόπο σε περίπτωση που υποχωρούσε στις απαιτήσεις της Ιταλίας και του Άξονα.

Η είδηση της κήρυξης του πολέμου έγινε δεκτή με αισθήματα ενθουσιασμού και πατριωτικής ομοφροσύνης από τους Έλληνες. Ακόμα και οι διστακτικοί παρασύρθηκαν από τη δυναμική ενός αγώνα άνευ όρων. Χαρακτηριστικές είναι οι εικόνες από τους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας αλλά και άλλων πόλεων, όπου οι επιστράτοι παρουσιάζονταν στα κέντρα κατάταξης και αμέσως μετά αναχωρούσαν για το μέτωπο με οποιοδήποτε μεταφορικό μέσο και όλα αυτά μέσα σε ένα κλίμα εθνικής έξαρσης και αποφασιστικότητας. Οι αντιδράσεις αυτές των πρώτων ωρών του πολέμου είχαν ως αποτέλεσμα να υλοποιηθεί η επιστράτευση με πολύ γοργούς ρυθμούς, να μεταφερθούν οι έφεδροι στην πρώτη γραμμή με εξίσου γοργό τρόπο, να προωθηθεί το στρατιωτικό υλικό έγκαιρα στη γραμμή πυρός, να κινητοποιηθεί ο κρατικός μηχανισμός σε ελάχιστο χρόνο και να επικρατήσει σε όλες τις συχνότητες η πεποίθηση ότι ο Ελληνισμός θα παλέψει μέχρι εσχάτων για την προάσπιση των ιδανικών, του πολιτισμού και της ελευθερίας του.

Σκόπιμη κρίνεται στο σημείο αυτό και η παράθεση της περιοδολόγησης του Ελληνοϊταλικού πολέμου, όπως την έκανε η πολεμική ιστοριογραφία και έχει γίνει ευρύτερα αποδεκτή. Έτσι, ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος διακρίθηκε σε τρεις περιόδους, με πρώτη εκείνη από τις 28 Οκτωβρίου έως τις 13 Νοεμβρίου 1940, κατά την οποία ο στρατός αναχαίτισε την ιταλική προέλαση στα ελληνικά εδάφη· δεύτερη, από τις 14 Νοεμβρίου 1940 έως τις 6 Ιανουαρίου 1941, στην οποία εκδηλώθηκε η ελληνική αντεπίθεση που έφερε τα ελληνικά στρατεύματα στη Βόρεια Ήπειρο· και τρίτη περίοδο εκείνη από τις 7 Ιανουαρίου ως τις 26 Μαρτίου 1941, κατά την οποία ανασχέθηκε η ελληνική επίθεση και εκδηλώθηκε το Μάρτιο η ιταλική αντεπίθεση, χωρίς να αλλάξει τίποτε στο μέτωπο των αντιμαχομένων.

Ας σημειωθούν και δύο ακόμα προσεγγίσεις στην περιοδολόγηση του πολέμου αυτού: η πρώτη είναι του Αλέξανδρου Παπάγου, ο οποίος οριοθετεί το τέλος της δεύτερης περιόδου στις 28 Δεκεμβρίου 1940, και η δεύτερη προσέγγιση είναι εκείνη που χωρίζει τον πόλεμο σε δύο μεγάλες περιόδους, την πρώτη ως τα τέλη Δεκεμβρίου του 1940 και τη δεύτερη ως την εκδήλωση της γερμανικής επίθεσης τον Απρίλιο του 1941.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ο άνισος και ηρωικός αγώνας του ελληνικού λαού με τους ηγέτες και πρωταγωνιστές του εναντίον του Άξονα που διήρξησε τους επτά μήνες του Ελληνοϊταλικού και του Ελληνογερμανικού πολέμου (28 Οκτωβρίου 1940 έως 31 Μαΐου 1941), αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια, μια μοναδική εποποιία στην ιστορία του Ελληνισμού. Το κεφάλαιο αυτό όμως είχε και μια κρίσιμη και ιστορική σημασία ευρύτερα για την παγκοσμία κοινότητα, γιατί επηρέασε ποικιλότροπα και καταλυτικά την έκβαση του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Κατά συνέπεια, διεκδικεί και μια ουσιαστική θέση στο στερέ-

ωμα της ιστορίας της τελευταίας παγκόσμιας αναμέτρησης.

Για τη μοναδική σπουδαιότητα συμβολή του Ελληνισμού στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο ως καταγραφεί ένα απόσπασμα από τη ραδιοφωνική ομιλία του Φίλιπ Μπαίκερ, τότε υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας της Μεγάλης Βρετανίας, και αυτό εν μέσω του πολέμου, στις 28 Οκτωβρίου 1942, δύο μόλις χρόνια από την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου: "...Αν η Ελλάς ενέδιδε στο τελεσίγραφο του Μουσολίνι, κανείς δεν θα είχε το δικαίωμα να την κατηγορήσει. Το λέγω αυτό, ενώ γνωρίζαμε τότε και γνωρίζουμε σήμερα ακόμα καλύτερα τι θα σήμαινε για μας και για τον αγώνα μας η συνθηκολόγηση αυτή. Ο Άξονας θα είχε από τότε στη διάθεσή του όλη την Ευρώπη για να αναπτύξει τις γραμμές των συγκοινωνιών του και τα αεροπλάνα και τα υποβρύχια του θα κυριαρχούσαν έκτοτε από τις ακτές της Ελλάδος σε ολόκληρη την Μεσόγειο. Το έργο της άμυνας μας στην Αίγυπτο θα γινόταν πολύ δυσκολότερο. Η Συρία, το Ιράκ, το Ιράν, η Κύπρος θα καταλαμβάνονταν από τον Άξονα. Η Τουρκία θα κυλιωνόταν. Οι πετρελαιοπηγές της Εγγύς Ανατολής θα ήταν στη διάθεση του. Η οπίσθια θύρα του Καυκάσου θα ανοιγόταν γι' αυτόν. Δεν δυσκολευόμαστε να πιστέψουμε, ότι θα χάναμε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή, ίσως και αυτόν τον πόλεμο. Χάρης στην ελληνική αντίσταση μας δόθηκε ο καιρός να αποκορύσωμε και να συντρίψωμε έπειτα την ιταλική Στρατιά, που κινήθηκε από τη Λιβύη εναντίον της Αιγύπτου, να εκκαθαρίσωμε την Ερυθρά Θάλασσα από τα εχθρικά πλοία, να μεταφέρωμε την αμερικανική βοήθεια προς την Εγγύς Ανατολή, και να εξουδετερώσωμε έτσι την εχθρική απειλή εναντίον της. Τα αποτελέσματα της ελληνικής αντίστασης γίνονται αισθητά ακόμη και σήμερα στους αγώνες μας. Αν το Στάλινγκραντ και ο Καύκασος κρατούν σήμερα, αυτό δεν είναι άσχετο προς την ελληνική αντίσταση, από την οποία επωφελούμαστε έτσι και ύστερα από την πάροδο δύο ολόκληρων χρόνων. Ο κόσμος πραγματικά δεν δικαιούται να λησμονήσει τα κατορθώματα των Ελλήνων κατά την ιστορική εκείνη στιγμή".

71 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΝΔΟΞΟ ΟΧΙ

Το ΕΛΛΗΝΟΒΡΕΤΑΝΙΚΟ συμμετέχει στον εορτασμό της ενδόξου επετείου της 28 Οκτωβρίου 1940 με την ανατύπωση και διανομή του άρθρου: «28η Οκτωβρίου 1940: διαπιστώσεις και πρωταγωνιστές» του Διδάκτορα Νεότερης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών ΘΑΝΑΣΗ ΧΡΗΣΤΟΥ από το περιοδικό «Η ΘΗΤΕΙΑ» (Τεύχος 43, Οκτώβριος 1998).

28η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940: διαπιστώσεις και πρωταγωνιστές

Του ΘΑΝΑΣΗ ΧΡΗΣΤΟΥ, Ιστορικού

Κοιμήθηκα δύο το πρωί, διαβάζοντας Μακρυγιάννη. Στις τρεις και μισή, μια φωνή μέσα από το τηλέφωνο με ξύπνησε: “Έχουμε πόλεμο”. Τίποτε άλλο, ο κόσμος είχε αλλάξει. Η αυγή που λίγο αργότερα είδα να χαράζει πίσω από τον Υμηττό, ήταν άλλη αυγή: άγνωστη. Περιμένει ακόμα εκεί που την άφησαν. Δεν ξέρω πόσο θα περιμένει, αλλά ξέρω πως θα φέρει το μεγάλο μεσημέρι.

Επίκαιρη και μεστή νοημάτων, όσο ποτέ άλλοτε, είναι η καταγραφή του Γιώργου Σεφέρη στο “Ηερολόγιο” του την Δευτέρα 28 Οκτωβρίου 1940. Ο λόγος αυτός δίνει τον παλμό και την ατιμόσφαιρα των πρώτων αντιδράσεων του Ελληνισμού απέναντι στο γεγονός της κήρυξης του πολέμου από τους Ιταλούς 59 χρόνια πριν. Και σήμερα, στην επέτειο εκείνου του θρυλικού “ΟΧΙ”, οι Έλληνες θυμούνται και τιμούν την αυταπάτη τους, τους αγώνες και τις θυσίες της γενιάς του '40. Μιας γενιάς που αφενός βρίσκεται χρονικά κοντά μας και αφετέρου είναι εκείνη που με ένα μοναδικό τρόπο δαμόρφωσε τότε χάρη στη μαχητικότητά της την ευρύτερη διάταξη δυνάμεων και συμφερόντων στον μείζονα χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Δεν υπάρχει παραμικρό ίχνος αμφιβολίας ότι η “Μάχη της Ελλάδας”, όπως αποκαλείται στην πολεμική ιστοριογραφία ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940-1941 και ο συνεπακόλουθος Ελληνογερμανικός, είναι ένα σχετικά μικρής στρατιωτικής εμβέλειας επεισόδιο του Β' Παγκοσμίου πολέμου που ξέσπασε την 1η Σεπτεμβρίου 1939. Μικρό επεισόδιο, από την άποψη του αριθμού των ανδρών και των υλικών μέσων, της τακτικής και της στρατηγικής, καθώς και την έκταση των μαχών στο περιορισμένης κλίμακας θέατρο της αναμέτρησης. Είναι ωστόσο βαρύνουσας ιστορικής και πολιτικής αξίας επεισόδιο ιδωμένο μέσα από το πρίσμα της ηθικής αναπτέρωσης και τόνωσης των στρατιωτικά ταπεινωμένων και ηττημένων λαών της Ευρώπης. Η δυναμική στάση των Ελλήνων αφηνίασε τους Ιταλούς και προξένησε θετικές εντυπώσεις στην παγκόσμια κοινότητα. Ο Ελληνισμός για μια ακόμα φορά αντιστάθηκε και αγωνίστηκε για τις αξίες, τα ιδανικά και τον πολιτισμό του ενάντια στον απροκάλυπτο καιροσκοπισμό και την αλαζονική κρατική βία, στέλνοντας ένα μήνυμα αποφασιστικότητας στον ιταλικό φασισμό και μια φωνή θάρρους και εμψύχωσης στους λαούς που μάχονταν να διατηρήσουν την ελευθερία τους.

Η γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας τον Απρίλιο του 1941, που προκλήθηκε από την αρνητική για τους Ιταλούς εξέλιξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, ενέταξε ολοκληρωτικά τις στρατιωτικές συγκρούσεις της Βαλκανικής στο πλέγμα του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Κατά συνέπεια, θα μπορούσε να παρατηρηθεί πως η αρχική Ελληνοϊταλική αναμέτρηση του Οκτωβρίου του 1940 εντάχθηκε βαθμιαία στο ευρύτερο πλαίσιο ανταγωνισμού της Μεγάλης Βρετανίας με τη Γερμανία, χωρίζοντας ουσιαστικά στα δύο τον κόσμο.

ΠΩΣ ΕΙΔΑΝ ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ «ΟΧΙ»

Η απόρριψη του ιταλικού τηλεσιγράφου σε μια στιγμή που οι δυνάμεις του Άξονα κατήγγυαν τη μια νίκη μετά την άλλη και οι πρώτες νίκες των Ελλήνων στην Πίνδο προζάλε-

σαν ένα ευχάριστο ξάφνιασμα σε όλο τον κόσμο με αποτέλεσμα η Ελλάδα να βρεθεί στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Έτσι, πολιτικές και πνευματικές προσωπικότητες παγκόσμιας εμβέλειας, καθώς και ο διεθνής Τύπος, προέβαναν σε δηλώσεις επαίνου και θαυμασμού για τους Έλληνες.

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα έγραφε ο Βρετανός αρθρογράφος “Κάντιπους”: “...Ρίξτε ένα βλέμμα στον μακρό κατάλογο των εθνών, που υποτάχθηκαν υπό τον Άξονα από το 1938, και θα δείτε ότι η γενναιοψυχία των Ελλήνων φωτίζει σαν ήλιος ένα σκοτεινό κόσμο...”. Ο πρωθυπουργός του Καναδά Μακένζυ Κινγκ επίσης σε μήνυμά του διαπίστωνε: “Καθ' ην στιγμήν η κοίτης του ευγενέστερου πολιτισμού, που ε γνώρισεν η ανθρωπότης, η χώρα εις την οποίαν οφείλομεν ό,τι καθιστά την ζωήν ανωτέραν και ωραυτέραν, υφιστάται τουαύτην επίθεσιν, όλων των αληθινών ανθρώπων η θέσις είναι παρά το πλευρών της και υποχρέωσις των είναι να της παράσχουν κάθε βοήθειαν”. Από τις συχνότητες του ο ελεύθερος ραδιοφωνικός σταθμός των Γάλλων στην Αφρική διαβεβαίωνε ότι: “Όλοι οι αληθινοί Γάλλοι βρίσκονται πλάι στη μικρή Ελλάδα, που δίνει και σε άλλα, μεγαλύτερα έθνη, ένα υπέροχο παράδειγμα.

Η αμερικανική εφημερίδα “Christian Science Monitor” στις 4 Νοεμβρίου 1940 υπογράμμιζε με πολλή σημασία: “Το θέαμα των λίγων Ελλήνων στρατιωτών, που συγκρατούν και απωθούν τα στρατεύματα της μεγάλης φασιστικής Ιταλίας, έχει τόση εξαιρετική σημασία, ώστε να μπορεί κανείς να πει αδίστακτα ότι ίσως εκεί επάνω στα βουνά της Ηπείρου κρίνεται η τύχη του όλου πολέμου”. Την ίδια υπόθεση, ότι δηλαδή η τύχη του πολέμου κρίνεται στα βουνά της Ηπείρου, επισήμαινε εμφαντικά στις 10 Νοεμβρίου και η εφημερίδα του Λονδίνου “Sunday Express”: “Η Ελλάς επιτελεί

αξιοθαύμαστο έργο... Η κατάσταση στην Ελλάδα μπορεί να αποβεί εξαιρετικά σοβαρή για μας. Μπορεί όμως να γίνει και το κλειδί της νίκης”.

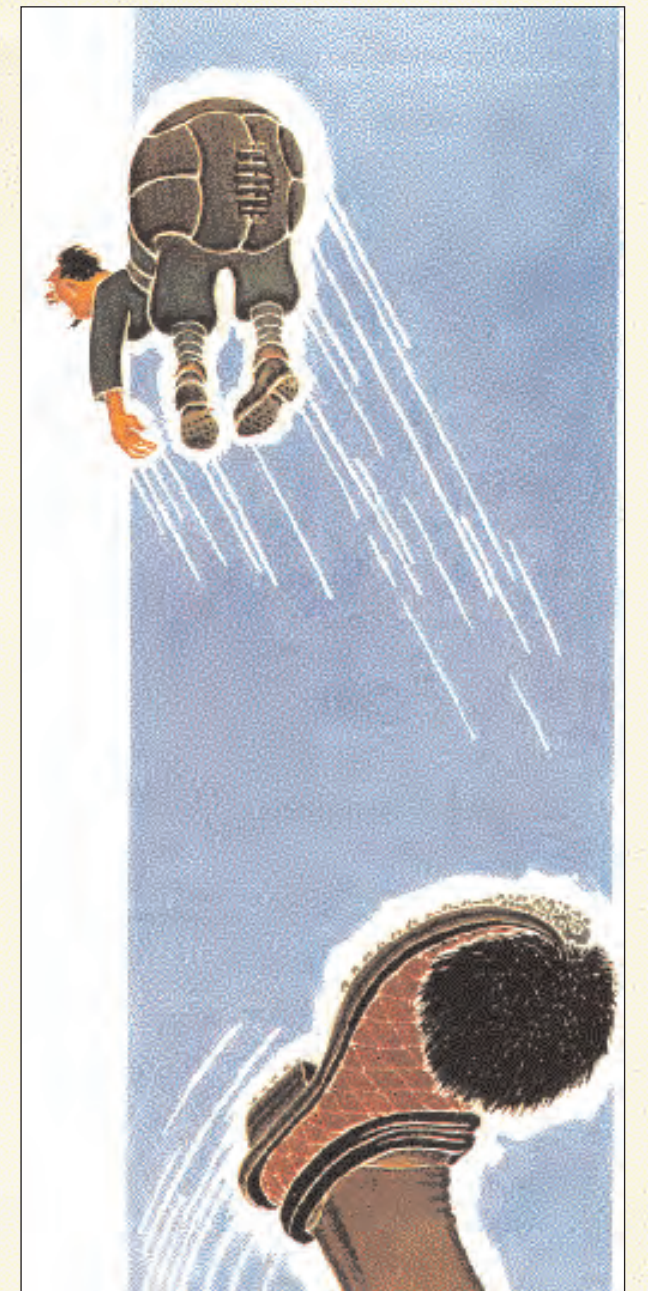
Στην ίδια κατεύθυνση της στήριξης της υπερήφανης στάσης των Ελλήνων κινήθηκαν και προσωπικότητες από τις γειτονικές χώρες, όπως ο Τούρκος βουλευτής Αττάι, ο οποίος έγραφε στην εφημερίδα “Ουλούς”: “Ο κόσμος έμεινε εκπληκτος για τις μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων, αλλά το τουρκικό έθνος δεν εξεπλήγη καθόλου, γιατί γνώριζε την ανδρεία των Ελλήνων για τους οποίους αισθάνεται θαυμασμό... Με την επίθεση των Ιταλών ο πόλεμος επεκτάθηκε ως τη ζώνη ασφαλείας της Τουρκίας. Όλοι γνωρίζουν ότι ο νικηφόρος ελληνικός στρατός πολέμα τόσο υπέρ του ανθρωπίνου πολιτισμού και της πατρίδας του όσο και υπέρ της ζώνης αυτής ασφαλείας. Σπάνια το δίκαιο και η ισχύς πραγματοποιήσαν ένωση τόσο αρμονική όσο στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο”.

Από την Βουλγαρία τα μηνύματα ήταν εξίσου ενθαρρυντικά. Ο τότε Έλληνας πρεσβευτής στη Σόφια θα σημειώσει αργότερα: “Παντού όπου εμφανίζομεν εις δημοσίας ή ιδιωτικές συγκεντρώσεις άνθρωποι πάσης προελεύσεως και θέσεως μου έσφιγαν επιδεικτικά την χείρα. Παλαιοί πρωθυπουργοί, στρατηγοί και δημοσιογράφοι με λαχτάρα ανέμενον τα ανακινωθέντα μας επί των επιχειρήσεων. Εις τους κληματογράφους της Σόφιας εμνηκτριζέτο με παταγώδεις καυχασμούς ο στρατός του Μουσολίνι...” Και στη Γιουγκοσλαβία ο τότε αναβασιλέας Παύλος επισήμαινε σε απαντητική επιστολή του προς τον Ι. Μεταξά το μοναδικό θαυμασμό που ενέπνεε σε όλους τους Γιουγκοσλάβους ο θαρραλέος λαός της Ελλάδας. Τέλος με το πέραςμα του χρόνου και τις συνεχείς επιτυχίες στρατού στο ηπειρωτικό μέτωπο πύκνωναν ολοένα και περισσότερο οι εκδηλώσεις θαυμασμού και εκτίμησης του δυτικού κόσμου προς την Ελλάδα, με πιο χαρακτηριστική εκείνη του αρθρογράφου της βρετανικής επιθεώρησης “Cavalcade”, ο οποίος στο τεύχος της 30ης Νοεμβρίου 1940, αφού αρχικά έψεγε τους συμπατριώτες του για την πρωταρχική τους δυσπιστία, υπογράμμιζε: “...Κανείς δεν τολμούσε να προειπεί, ότι οι Έλληνες, που 500 χρόνια π.Χ. είχαν ρίξει στη θάλασσα τους παντοκράτορες Πέρσες, θα επαναλάμβαναν κατά το 1940 αυτό το κατόρθωμα. Και όμως στην πραγματικότητα οι Έλληνες κατέπληξαν τον κόσμο με ένα νέο Μαρσάθωνα”.

Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η περισσότερο συγκλονιστική στιγμή του Ελληνοϊταλικού πολέμου είναι εκείνη κατά την οποία ο Ελληνισμός διατυπώνει την άρνησή του, το θρυλικό “ΟΧΙ”, δια στόματος του πρωθυπουργού Ιωάννη Μεταξά. Ο πρεσβευτής της Ιταλίας στην Αθήνα Εμμανουέλε Γκράτσι, όταν στις 3.00 το πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940 επισκέφθηκε τον Ι. Μεταξά στο σπίτι του του επέδωσε την “τελεσιγραφική διακοίνωση” της κυβέρνησής του, εισέπραξε μια κατηγορηματική άρνηση. Σύμφωνα με το τηλεσίγραφο, η Ιταλία απαιτούσε να καταλάβει σημαντικές στρατηγικές θέσεις της Ελλάδας χωρίς μάλιστα να τις προσδιορίζει, και οι αξιώσεις αυτές ήταν με τέτοιο τρόπο διατυπωμένες, ώστε να μην αφήνουν κανένα περιθώριο ελιγμών στην ελληνική πλευρά. Η επιθετικότητα και η πρόθεση της Ιταλίας να πολεμήσει εναντίον της Ελλάδας επιβεβαιώθηκε και από τη βεβαιωμένη ενέργεια των ιταλικών στρατευμάτων να εφορμήσουν πριν ακόμα εκπνεύσει η προθεσμία των τριών ωρών που προέβλεπε το τηλεσίγραφο προκειμένου να απαντήσουν οι Έλληνες.

Ασφαλώς και ο ρόλος της προσωπικότητας είναι σημαντικός στη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι και ο δι-

κράτορας Μεταξάς φαίνεται να επιβεβαιώνει τον κανόνα αυτό, εφόσον, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, απέρριψε το ιταλικό τηλεσίγραφο χωρίς δισταγμούς και αμφιταλαντεύσεις και χωρίς να συμβουλευθεί τον βασιλιά Γεώργιο Β' και τους καθ' ύλην αρμόδιους παράγοντες του υπουργείου των Εξωτερικών. Μάλιστα επισήμαινε στον Γκράτσι ότι ο τρόπος επίδοσης του τηλεσιγράφου και το περιεχόμενο του δρομολογούσαν την κήρυξη του πολέμου εκ μέρους της Ιταλίας και ότι η ευθύνη για τη βίαιη αυτή πράξη ανήκε αποκλειστικά στους Ιταλούς, διότι γνώριζαν πολύ καλά πως ο Ελληνισμός θα αντισηκόταν. Ας υπογραμμισθεί ακόμα ότι το “ΟΧΙ” του Μεταξά στην Ιταλία εξέφρασε με τον καλύτερο τρόπο τις μύχιες σκέψεις και επιθυμίες της συντριπτικής πλειοψηφίας του Ελληνισμού και ενδεχομένως να ήταν εκείνη η μοναδική φορά που ο δικτάτορας βρέθηκε σε απόλυτη αρμονία με το λαϊκό αίσθημα.

Ιδωμένη η ελληνική άρνηση απέναντι στην Ιταλία μέσα από το πρίσμα των στρατηγικών συμφερόντων της χώρας, θα μπορούσε να παρατηρηθεί ότι ήταν η περισσότερο ενδεδειγμένη στάση. Επηρεάστηκε η στάση αυτή και από τις